

<https://helda.helsinki.fi>

Piiloraskauksien ja lapsenmurhien eettinen tutkimus

Rautelin, M.

Gaudeamus

2017

Rautelin , M 2017 , Piiloraskauksien ja lapsenmurhien eettinen tutkimus . julkaisussa S
Lidman , A Koskivirta & J Eilola (toim) , Historiantutkimuksen etiikka . Gaudeamus , Helsinki
, Sivut 162-180 .

<http://hdl.handle.net/10138/315967>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

PIILORASKAUKSIEN JA LAPSEN MURHIEN EETTINEN TUTKIMUS

MONA RAUTELIN

Vastasyntyneisiin aviottomiin lapsiin kohdistuneiden henkirikosten eli lapsenmurhien historiaa on tutkittu paljon. Synnyttäminen avioliiton ulkopuolella oli häpeällistä niin kauan kuin naisen oikeus sukupuolielämään rajattiin yksinomaan avioliittoon. Esiaviolliset suhteet oli kriminalisoitu vuoteen 1926 ja ulkoaviolliset suhteet vuoteen 1948 saakka, mutta aviottoman lapsen synnyttäminen koettiin moraalisesti ongelmalliseksi 1970-luvulle saakka. Tämän vuoksi lapsenmurha miellettiin leimaa ja marginalisoitumista pelänneiden naisten johdonmukaiseksi ratkaisuksi. Toisaalta aviottoman syntyvyyden nopea nousu koko Euroopassa 1700-luvulta alkaen osoittaa, että melko harva naimaton nainen päätyi lapsenmurhaajaksi.¹ Kärjistetysti voisi sanoa, että useimpien aviottomien äitien äidinrakkaus oli voimakkaampaa kuin häpeä.

Aikalaiset eivät juuri pohtineet lapsenmurhien muita mahdollisia syitä. Häpeämotiivin merkityksestä oltiin niin vakuuttuneita, että lapsenmurhia päädyttiin torjumaan madaltamalla tuomion langettamisen kynnystä. Käytännössä tämä tarkoitti, että naisia tuomittiin tekoon syyllisiksi pelkkien aihetodisteiden perusteella – siis ilman kiistattomia todisteita teon tahallisuudesta. Tämä oli

oikeuspoliittinen arvovalinta, josta käytiin vielä 1870-luvulla kiivasta moraalis-juridista keskustelua. Menettely rikkoi yleistä oikeusperiaatetta, jonka mukaan syytetty oli epäselvässä tapauksessa vapautettava. Syylliseksi tuomitsemista suhteellisen löyhin perustein pidettiin silti perusteltuna siksi, että rikosta oli vaikea torjua muullakaan tavoin.² Tässä luvussa tarkastellaan, kuinka epäselviä lapsenmurhatapauksia voi tutkia eettisesti kestäväällä tavalla. Tarkastelu kohdistetaan rikoksen ja sen historiallisen tulkinnan sijaan naisen raskauteen ja hänen oman kehonsa toimintaan.

Lapsenmurharikoksen määritelmä kattoi vakavuudeltaan ja taustoiltaan hyvinkin erilaisia rikoksia. Esimerkiksi Ruotsin vuoden 1734 lain mukaisesti lapsenmurhaksi määriteltiin niin tahattomat keskenmenot kuin tahalliset murhatkin, ja rangaistusasteikko vaihteli sakoista kuolemantuomioon. Lapsenmurhan tunnuspiirteisiin kuuluivat 1) naisen salavuoteus eli muu kuin aviollinen sukupuoli-suhde, 2) siitä seuranneen raskauden salaaminen, 3) synnyttäminen salaa sekä 4) uhrin ruumiin kätkeminen. Raskauden ja synnytyksen salaaminen poistettiin rikoksen tunnusmerkeistä vuonna 1866 annetussa lapsenmurha-asetuksessa, ja tuolloin syynä oli mitä ilmeisimmin se, että vastaavanlaisen salailun oli ymmärretty olleen yleistä myös naimisissa olevien naisten keskuudessa. Samat tekijät ovat säilyneet silti oikeuskäytännössä tärkeinä aihetodisteina rikoksen tahallisuudesta nykypäivään saakka.³

Virallinen rikostilasto osoittaa, että oikeudessa käsitellyt lapsenmurhat olivat 1700-luvulta 1960-luvun lopulle melko harvoin tekovaltaan julmia ja teonpiirteiltään suunnitelmallisia – toisin sanoen rikoksia, jotka nykyään mielletäisiin murhiksi. Useimmat lapsenmurhat tuomittiin murhatodisteiden puutteessa tai tapaturmaan viitattavien olosuhteiden takia tuottamuksellisina rikoksina. Tilanne oli vastaavanlainen muuallakin Euroopassa, ja 1970-luvulla rikosnimike muutettiin monissa maissa lapsensurmaksi (*neonaticide*).⁴

Rikostyyppin monimuotoisuudesta huolimatta tutkijat ovat pääsääntöisesti keskittyneet tarkastelemaan naisen häpeän merkitystä

teon yksilötason motiivina, ja rakenteellisesti lapsenmurhia on selitetty aviottomien äitien yhteiskunnallisella asemalla.⁵ Nykyaikana vastaavanlaiset rikokset mielletään lähinnä naisen elämänhallinnan ongelmiin liittyväksi ilmiöksi, ja synnyttämisen jälkeinen uupumus-tilaa pidetään rangaistavuutta lieventävänä seikkana.⁶

Yksi selitys tutkimusperinteen kapea-alaisuudelle on se, että vastasyntyneisiin kohdistuneet henkirikokset herättävät ristiriitaisia tunteita. Ne nostattavat samanaikaisesti surua, vihaa ja kauhua, sillä puolustuskyyvyyttömän vastasyntyneen uhrin eloonjääminen riippuu täysin lapsen äidistä, joka näissä tapauksissa on rikoksen päätekijä. Tämä puolestaan johtaa koviin rangaistusvaatimuksiin erityisen julmasta teosta. Toisaalta asetelmaa hämmentää, että myös rikoksen tekijä voidaan nähdä uhrina. Vakavan rikoksen rinnalle nousee mielikuva naisesta, jolla vaikeiden olosuhteiden uhrina ei ollut teolleen vaihtoehtoja.⁷

Tutkimusaihe vaikuttaa ristiriitaiselta: se on samanaikaisesti vetoava ja etova – yhtä lailla kiehtova kuin vastenmielinenkin. Tällaisia paradoksaalisia ilmiöitä kuvaa *abjektin* käsite. Abjektin ristiriitaisten yksityiskohtien tarkastelemista vältetään, ja tästä syystä aiheen kokonaisvaltainen tarkastelu ja tulkitseminen on vaikeaa.⁸ Siksi ei olekaan ihme, että lapsensurmien monenlaiset taustatekijät ovat jääneet tutkimatta. Analyysin kohteeksi eivät ole päätyneet esimerkiksi tekojen vakavuusasteen vaihtelu, toisistaan poikenneet yllykkeet tai uhrien kehitysasteen erot.

Tärkeitä, toistaiseksi pimentoon jääneitä ilmiöitä ovat myös raskaudet, joita naiset ja näiden lähipiiri eivät olleet lainkaan huomanneet tai tiedostaneet. Pohdin tässä luvussa tunnistamattomien raskauksien tutkimista ja esittämistä osana lapsenmurhien historiaa. Millaisia eettisiä kysymyksiä tutkimukseni lähteisiin, epistemologiaan ja tulkintoihin liittyy? Minkälaisia tutkimuseettisiä valintoja työ edellyttää? Tarkasteluni empiirisen pohjan muodostavat pääasiassa 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen lapsenmurhatapaukset, mutta myös vastaavat teot nykyaikana.

PIILORASKAUS: TUNNETTU MUTTA NIMEÄMÄTÖN ILMIÖ

42-vuotias talonpojan vaimo kävi syksyllä 1951 yli kaksikymmentä kertaa samalla lääkäriellä valittaen erilaisia terveysongelmia. Sen paremmin nainen itse kuin lääkäriäkään eivät huomanneet naisen olevan raskaana. Täysiaikainen lapsi syntyi avustamattomasti keittion laskiämpäriin ja menehtyi siihen jokunen tunti viimeisen lääkärikäynnin jälkeen, kun aviomies oli naapurissa hakemassa apua vaimonsa sairauskohtaukseen.⁹ Myös naimaton 25-vuotias piika synnytti lapsen yksin vuonna 1861. Hän oli palaamassa kotiinsa kaupunginlääkärin luota, jolta hän oli hakenut apua epämääräiseen vatsaoireiluun. Lääkäri oli todennut naisessa monenlaisia terveysongelmia, kuten taipumuksen epilepsiaan, mutta ei huomannut naisen olevan raskaana.¹⁰

Molempia naisia syytettiin vastasyntyneen lapsensa murhasta, vaikka kummassakaan tapauksessa lapsen äiti ei vaikuttanut olleen tietoinen raskaudestaan. Tämänäyttypisiä poikkeavia raskauksia on lääketieteellisessä kirjallisuudessa kuvattu satunnaisesti antiikin ajoista lähtien: merkit raskaudesta ovat niin vähäiset, ettei edes lääkäri ota raskauden mahdollisuutta huomioon. Raskausmerkitömän raskauden olemassaolo voitiin tunnustaa vain, mikäli nainen oli naimisissa,¹¹ koska lapsensaannin ei ylipäättään pitänyt kuulua naimattomien naisten elämään. Eurooppalaisessa historiantutkimuksessa tällaisia, kaikille osapuolille täysin tunnistamattomia raskauksia on havaittu lähinnä lapsenmurhaoikeudenkäyntien yhteydessä; silloin syytettynä on pääsääntöisesti ollut hyvin nuori ja kokematon naimaton nainen.¹²

Raskauksilla, joilta puuttuvat selvät ulkoiset tunnusmerkit, ei ole vakiintunutta lääketieteellistä käsitettä. Terveydenhuollossa ja tuomioistuimissa ilmiö on nykyään nimetty *raskauden kieltämiseksi*. Tällainen raskaus liitetään yleensä nuoruuteen, henkiseen kypsymättömyyteen, mielenterveysongelmiin, päihteiden käyttöön tai muunlaisiin elämänhallinnan vaikeuksiin.¹³ Koska määrittelyä on

kuitenkin arvosteltu liiallisesta yleistämisestä, sitä ei ole hyväksytty kansainvälisiin tautiluokituksiin.¹⁴

Sairausmäärittelyn laajuus saattaa itse asiassa johtua siitä, että saman kattokäsitteen alle on yhdistetty kaksi täysin erilaista raskaus-ilmiötä: mukana ovat psyykkisesti torjutut normaalit raskaudet ja raskaudet, joiden olemassaolosta nainen ei raskauden merkkien puuttuessa ole edes voinut olla tietoinen. Tarkastelen tutkimuksessani vain jälkimmäisiä tapauksia. Käytän tällaisista raskauksista käsitettä *piiloraskaus* tai *kryptogeeninen raskaus*.¹⁵ Lääketieteellisesti tällainen raskaus on hiljattain määritelty psykosomaattiseksi häiriötilaksi ja valeraskauden vastakohdaksi. Valeraskaudessa naisella on kaikki raskausmerkit kehonmuotoa myöten, vaikka hän ei ole raskaana. Piiloraskaudessa naisen tila on päinvastainen: ulkoiset merkit puuttuvat kliinisestä raskaudesta huolimatta.¹⁶

Piiloraskauksien lääketieteellinen syy on vaikea selvittää, koska raskaudet käyvät tavallisesti ilmi vasta synnytyksessä. Tunnuksittömät raskaudet ovat olleet läpi historian riippumattomia naisen siviilisäädystä, varallisuudesta, asuinpaikasta tai terveydentilasta. Koska piiloraskaana oleva nainen ei ymmärrä välttää sikiön terveydelle haitallisia elintapoja, lapsi yleensä syntyy ennenaikaisesti tai pienikokoisena. Toisaalta eri sosiaaliryhmien terveysolojen vaihtelukin saattaa lisätä joidenkin lasten riskiä menehtyä etenkin avustamattoman synnytyksen yhteydessä.¹⁷

RAJOJA RIKKOVA TUTKIMUSNÄKÖKULMA

Tieteen tehtävänä on lisätä ymmärrystä fyysisestä, biologisesta ja sosiaalisesta maailmasta, jossa esiintyy paljon tunnistamattomia asioita. Tämä koskee ennen kaikkea tieteelle piilossa pysyneitä ilmiöitä, joiden tutkiminen ja selvittäminen vaatisi monien eri tieteenalojen osaamista.¹⁸ Vaikka piiloraskauksien lääketieteellinen syy on vielä epäselvä, niitä voi tutkia myös historiallisesti lääketieteellisen kirjallisuuden esimerkkien valossa tai analysoimalla ilmiön

onnettomimpia seurauksia: tapauksia, joissa lapsi menehtyi avustamattoman synnytyksen yhteydessä ja jotka määriteltiin rikoksiksi. Tutkittavana on ilmiö, josta on vain vähän tietoa, vaikka aiheesta on kirjoitettu lääketieteellistä kirjallisuutta jo varhain. Tästä syystä tutkimukseni tärkeänä tavoitteena on historiallistaa tietämystä menneisyyden piiloraskauksista. Tämä tarkoittaa naisten poikkeuksellisten raskauskokemusten kuvausten peilaamista oman aikansa lääketieteelliseen tietoon ja maallikoiden käsityksiin. Keskityn tapahtuman *totuudellistamiseen* (*truthing*), eli pyrin selvittämään raskauden merkitystä tapahtumalle monista eri näkökulmista, koska oikeudellista aineistoa lukemalla ei ole mahdollista saada aukottoman varmaa tietoa piiloraskauksista. Oikeudenkäynneissä ei dokumentoitu niinkään ilmiöön vaikuttaneita taustatekijöitä vaan syytetyn rikolliseksi tulkittua toimintaa ja siihen liittyviä aihetodisteita.

Tutkimukseni tietoteoreettisena viitekehyksenä on feministinen uusmaterialismi. Se tunnustaa niin materiaalisen maailman, tieteellisen tiedon sekä siihen liittyvän asiantuntijuuden kuin tiedon tulkitaan vaikuttavien valtarakenteidenkin sukupuolittuneisuuden.¹⁹ Tukeudun argumenteissani tietoteoriaan, jonka mukaan väite on totta, mikäli se perustuu objektiivisiin tosiasioihin riippumatta mahdollisista oikeudellisista ja moraalisisista yhteentörmäyksistä, joita tämän faktan esittäminen saattaa aiheuttaa. Oikeudenkäynnin lähtökohdista poiketen tavoitteenani on löytää kunkin piiloraskauden taustalta syitä siihen, miksi nainen ja hänen lähipiirinsä eivät olleet tienneet raskaudesta. Tällöin en tule tuominneeksi menneisyyden toimijoita ja heidän tietämättömyyttään kohtuuttomin perustein. Lukiessani lähteitä kysyn: Miksi raskautta ei tunnistettu? Miksi tunnistamattomien raskauksien olemassaoloa ei hyväksytty – ainakaan tapauksissa, joissa raskauden alkuperä ei ollut aviollinen? Millaiset yhteiskunnalliset ennakkokäsitykset ja oikeuspoliittiset valinnat taustoittivat tällaista hyväksymättömyyttä?

Ongelmallisinta tällaisessa tutkimuksessa on hahmottaa asiakirjalähteistä itse ilmiö, piiloraskaus. Syynä on toisaalta se, että ilmiölle ei

ole ollut käsitettä ja toisaalta se, että piiloraskauden kokeneet naiset eivät ole jäsentäneet raskauttaan yksiselitteisesti kehollisena tai mentaalisenä kokemuksena. Pikemminkin he kertoivat jäsentymättömästä ruumin ja mielen ykseyden tilasta, josta tutkijan on vaikea erotella näitä elementtejä irralleen toisistaan.²⁰ Millaisin keinoin tutkija voi ylipäättään tavoittaa kertomusten merkitykset tutkimusajan ihmisille? Missä kulkevat eettisen tulkinnan rajat?

Ymmärtämisen ongelmia tutkimuseettisenä kysymyksenä ei ole juurikaan pohdittu historiantutkimuksessa.²¹ Olen tavoittanut piiloraskauden kokeneiden naisten kertomusten merkityksiä tarkastelemalla ensisijaisesti mielen ja ruumiin sekä luonnon ja kulttuurin kietoutuneisuutta toisiinsa, en niinkään selvittämällä niiden rajoja. Olen peilannut syytettyjen naisten raskauskertomuksia synnyttäjän lähipiirin todistajalausuntoihin tapahtumasta ja tarkastellut eri raskauskäsitteitä aikakauden yleisen raskaus- ja synnytyskulttuurin valossa.

MUUTTUMATON PIILORASKAUS

Tutkimukseni ei koske marginaali-ilmiötä, vaikka niin yleensä kuvitellaan. Piiloraskauden tunnusmerkit täytyivät lähes joka toisessa 1800-luvun loppupuolella (1860–1892) tuomitussa lapsenmurhassa²² ja noin neljäsosassa 2000-luvulla (2003–2015) oikeudessa käsitellyistä lapsensurmista.²³ Laki ja oikeuskäytäntö eivät kuitenkaan ottaneet huomioon luonnollisia syitä vastasyntyneiden kuolemiin avustamattoman synnytyksen yhteydessä. Päinvastoin, oikeudessa tehtiin selvä ero luonnon ja kulttuurin välillä, kun aviottomien vastasyntyneiden kuolemien oletettiin lähtökohtaisesti olevan henkirikoksia.

Piiloraskaus näyttää varsin muuttumattomana ilmiönä vuosisadasta ja kulttuurista toiseen. Piiloraskauksia esiintyy nykyisinkin huolimatta siitä, että seksuaalimoraali on liberalisoitunut ja yhteiskunta sekä terveydenhuolto ovat kehittyneet valtavasti varhaisempiin vuosisatoihin nähden.

Piiloraskauden kokeneet naiset ovat kuvailleet oikeudessa tarkasti raskaudenaikaisia epämääräisiä oireita ja niiden lievittämiseksi kokeiltuja hoitoja. He kertoivat myös pyytäneensä apua synnytyksen aikana. Määrittämissäni piiloraskaustapauksissa naiset eivät muuttaneet kertomustaan, vaikka heidän lähipiirinsä ja tuomioistuimien tulkit olivat puolustuksen tarkoitukselliseksi valehteluksi. Tällaisissa tapauksissa syytetyt eivät syyttäneet teosta esimerkiksi petollista rakastajaa tai selittäneet lapsen kuolemaa aviottoman lapsen synnyttämisen aiheuttamalla häpeällä. Näiden tekojen oletettu kulttuurinen tausta ei siten liittynyt suoraviivaisesti ajan absoluuttiseen seksuaalimoraaliin tai syrjäytymisriskiin aviottomana äitinä.²⁴

Olen tulkinut piiloraskauden kokeneiden naisten kuvaukset pyrkimykseksi järkipäätöksi jälkikäteen tapahtumaa, jonka he olivat mieltäneet käsittämättömäksi: he olivat tulleet oman kehonsa pettämiksi. Varsinaisissa lapsenmurhatapauksissa, joissa nainen oli tietoisesti salannut raskautensa, syytetyt puolestaan vaikenivat raskaudesta oikeudessa. Todistajien mukaan he olivat myös peitelleet kasvavaa vatsaansa, vältelleet sosiaalisia kontakteja ja väittäneet synnytystuskiaan esimerkiksi hammassäräyksi, kovaksi yskänpuus-kaksi tai liiallisen työnannon aiheuttamiksi lihaskivuiksi. Lisäksi lapsenmurhaa ennalta suunnitelleet naiset olivat yleensä vetäytyneet ajoissa piilopaikkaan synnyttämään yksin, jotta he voisivat kätkeä ruumiin muiden huomaamatta.²⁵

Se, että piiloraskauksia ei oikeudenkäyntien aikana tunnustettu, ei välttämättä johtunut tiedon puutteesta, koska ilmiön olemassaolo oli tunnustettu lääketieteellisessä kirjallisuudessa. Tietämättömyys voi pikemminkin olla kulttuurisen ja poliittisen kamppailun tulos: syynä olivat ristiriitaiset intressit, jotka vallitsivat totuuden selvittämisen ja yhteiskunnallisten arvojen säilyttämisen välillä. Piiloraskauden syiden selvittäminen saattoi vaikuttaa tarpeettomalta yhteiskunnassa, jossa vastasyntyneiden aviottomien lasten ihmisarvoa pyrittiin vahvistamaan kriminalisoimalla lapsenmurha vuonna 1655. Koska ei-aviollisia suhteita ja niistä syntyviä lapsia toisaalta paheksuttiin

laajasti 1960-luvulle saakka, tarve langettaa yleistä oikeustajua vastaava rangaistus vastasyntyneen lapsen kuolemasta on sekin voinut estää piiloraskauksien hyväksymisen teon taustatekijäksi. Niin kauan kuin lapsensaannin piti kuulua avioliittoon, naimattomien naisten poikkeukselliset raskauskokemukset saatettiin sivuuttaa epäilyttävinä tarinoina – siinä missä naimisissa olevien naisten normaalista poikkeavat raskaus- ja synnytyskokemukset hyväksyttiin.²⁶

Kamppailua totuuden ja yhteiskunnallisten intressien välillä käytiin myös oikeuslaitoksen sisällä. Kriminaalipolitiikan uskottavuutta pyrittiin parantamaan nopeuttamalla lapsenmurhaoikeudenkäyntejä, mikä puolestaan johti siihen, että näiden rikosten taustoja selvitettiin entistäkin pintapuolisemmin. Piiloraskauksien olemassaolon hyväksymistä estivät sekä oikeuslääketieteen kehityksen hitaus että lainsäätäjän tietoinen valinta, jonka mukaan epäiltyjen rankaiseminen oli ensisijainen vaihtoehto myös epäselvissä lapsenmurhatapauksissa.²⁷

TAPATURMAN JA RIKOKSEN YHTEENKIETOUTUMINEN

Piiloraskaus oli 1800-luvulla melko yleinen ilmiö, vaikka sitä ei osattu yhdistää lapsenmurhiin. Yleisyyteen myötävaikuttivat monet tekijät, kuten häveliäs raskauskulttuuri, häpeä ei-aviollisesta raskaudesta ja raskauden eri vaiheisiin liittyvän sanaston puuttuminen.²⁸ Piiloraskaudet, jotka päättyivät avustamattomaan synnytykseen ja vastasyntyneen tapaturmaiseen kuolemaan, miellettiin tiedon puutteessa salatuiksi raskauksiksi. Tilanne on samankaltainen edelleen: nykyisin tällaiset raskaudet tosin tulkitaan lähinnä psyykkisesti torjutuiksi.²⁹ Tapauksille on kautta historian ollut ominaista se, että synnytyksen ponnistusvaihetta on erehdytty luulemaan ulostamisen tarpeeksi.³⁰ Tämä tieto antaa syyn päivittää nykyisiäkin oikeudenkäyntien taustaoletuksia: epäilyn piiloraskaudesta tulisi herätä aina, mikäli nainen on synnyttänyt käymälätiloissa tai vastaavassa paikassa.³¹

Kategorinen oletamus siitä, että aikuiset naiset olisivat perustavasti tietoisia raskauksistaan ja synnytyksistään on yleinen aiheeseen liittyvissä tutkimuksissa ja selvityksissä.³² Tämä oletamus kävi muun muassa 25-vuotiaan naimattoman piian kohtaloksi vuonna 1861. Hän oli raskautensa aikana hakenut kolmelta eri lääkäriltä apua epämääräisiin oireisiinsa eikä hän itse tai kukaan muukaan osannut epäillä hänen olevan raskaana. Piian emäntä kutsui lääkäreitä avuksi tilanteeseen, jossa piika oli tosiasiaa jo synnyttämässä. Potilaalle vatsalääkettä tarjottuaan lääkäri kuitenkin poistui paikalta. Jonkin ajan päästä piika synnytti käymälään täysiaikaisen lapsen, joka menehtyi sinne puolisen tuntia myöhemmin. Koska tapaus vastasi lapsenmurhan rikosmäärittelyä, piika asetettiin syytteeseen. Oikeudessa hän väitti olleensa täysin tietämätön raskaudestaan. Tämän väitteen vatsalääkettä antanut lääkäri kuitenkin tyrmäsi omassa kirjallisessa asiantuntijatodistuksessaan: ”Syytetyt väitte, että hän olisi ollut tietämätön synnytyksestä on yhtä valheellinen kuin se, että hän olisi ollut tietämätön raskaudesta.” Hoitovirhe oli tässä tapauksessa silti niin ilmeinen, ettei naista tuomittu syylliseksi lapsenmurhaan.³³

Raskauden tunnistamatta jääminen oli ammatti-ihmiselle kiusallista, ja oman maineen puhdistamisen tarve saattoi johtaa oireettomana tunnistamatta jääneen raskauden kokemuksen mitätöimiseen ja naisen mustamaalaamiseen. Tosiasiaa se, ettei hoitohenkilökunta näissä tilanteissa aina havainnut naisen raskautta, myötävaikutti piiloraskauden jatkumiseen synnytykseen asti.³⁴ Muun muassa tästä syystä Suomen ensimmäinen oikeuslääketieteellisen käsikirja vuodelta 1901 kehotti tuomioistuimia varovaisuuteen selvittäessä tällaisia raskauksia. Edistysellinen käsikirja myös pohti piiloraskauden syitä ja määritteli nykylääketieteen tavoin ilmiön valeras-kauden vastakohdaksi:

Saattaako nainen olla raskauden tilastaan tietämättä? Sen mukaan mitä kokemus näyttää, täytynee vastata myöntävästi, vieläpä siihen

määrään asti, että tällainen tietämättömyys saattaa kestää aina synnyttämisen-tilaisuuteen saakka. Tällaisen erehdyksen mahdollisuus on selitettävissä (...) Etenkin puutteellisia tutkimuksia suorittaneet kätilöt ja lääkärit [edistivät ilmiön piilossa pysymistä]. Oikeuden edessä on tähän seikkaan nähden vaarinotettava mitä suurinta varovaisuutta, sitä enemmän kuta pitemmälle raskaudentila on kehittynyt. Päinvastoin nähdään naisten suotta luulevan olevansa raskaana pöhöttynein vyötäisin.³⁵

Tästä huolimatta tuomioistuimet olettivat naisen salanseen aktiivisesti raskautensa, mikäli muu ympäristö ei ollut siitä tietoinen. Salaamisesta muodostui silloin todiste lapsen kuoleman tahallisuudesta aiheuttamisesta. Tämä oletamus puolestaan käänsi todistustaakan syytetylle, jonka tehtäväksi jäi todistaa syyttömyytensä. Piiloraskautta ei luonnollisesti ollut mahdollista todistaa, koska raskautta, josta nainen ei ole tietoinen, ei ole mahdollista paljastaa muille ennen lapsen syntymää. Laki kuitenkin edellytti tätä, jotta vastasyntyneen kuolema avustamattoman synnytyksen yhteydessä olisi voitu määrittellä tapaturmaksi. Piiloraskaus tunnustettiin vain lääketieteen marginaalissa eikä tieto siitä ole vielä toistaiseksikaan päässyt ulottumaan lainsäädännön tasolle. Paljastamatta jätetty raskaus mielletään edelleen todisteeksi rikoksesta.

Tuomiot, jotka langetettiin tosiasiaissa piiloraskauksista seuranneista kuolemantapauksista, perustuivat lapsenmurhan tunnusmerkistöön. Tunnistamattomaan raskauteen ja siitä seuranneeseen synnytystapaturmaan viittaavia todisteita ei selvitetty.³⁶ Sekä varhaismodernina aikana että nykyisin tuomioistuimet ovat tukeutuneet tällaisten tapausten näyttökysymyksissä niin kutsuttuun *notoriseen* eli yleisesti tunnettuun *tosiasiaan*: on pidetty itsestään selvänä, että nainen kuin nainen tietää, mikäli hän on raskaana, eikä syyttäjän ole tarvinnut osoittaa tätä olettamusta erikseen todeksi sen enempää kuin epätodeksikaan.³⁷ Tutkimukseni aineisto piiloraskauksista osoittaa tällaisen oletuksen perättömäksi.

TULKINTOJEN VAKUUTTAVUUS TUNTEIDEN VARJOSSA

Lääketieteen historiaan ja oikeushistorian rajamaastoon sijoittuvaa piiloraskausilmiötä on tutkittava monitieteisesti, jotta voidaan kyseenalaistaa monien yksittäisten tieteenalojen vakiintuneita käsityksiä ja tutkimustraditioita. Tutkimusaiheen todellisen visaisuuden sisäistin vasta haastatellessani kättilöitä hankkeeni tutkimussuunnitelmaa varten. He toisaalta kannustivat tutkijaa tekemään kriittistä tutkimusta kaikkien kättilöiden tiedossa olevasta mutta vain vähän tutkitusta ilmiöstä. Toisaalta jotkut heistä varoittivat historian tutkijaa esittämästä lääketieteen marginalisoimasta ja kyseenalaistamasta ilmiöstä uusia ja mullistavia johtopäätöksiä. Myös monet piiloraskauksia tutkineet lääkärit ovat kritisoineet tieteenalansa vähättelevää suhtautumista aiheeseen.³⁸ Oireetonta ja raskausmerkitöntä raskautta ei vielä kukaan määritellä riskiraskaudeksi, vaikka lääketieteelliset tutkimukset ovat osoittaneet ilmiön melko yleiseksi: yksi noin 2500 raskaudesta – nyky-Suomessa noin kaksi tapausta kuukaudessa – on määriteltävissä piiloraskaudeksi. Ilmiö oli vieläkin yleisempi ennen raskausseurannan lääketieteellistymistä.³⁹

Piiloraskauksien tutkimisessa on paitsi tutkimuksellisia myös eettisiä ongelmia. Koko tutkimusprosessiin ja sen luotettavuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota, koska tutkimuksen lopputulos ihmismieltä huijaavasta naisen kehosta haastaa yleisen käsityksen sekä raskauksista että lapsenmurhasta. Tutkija on yksin vastuussa tutkimusaineiston eettisesti kestävästä kokoamisesta, käsittelystä, analysoimisesta ja päätelmien eli tutkimustulosten julkistamisesta. Tutkijalta vaaditaan rohkeutta ja rehellisyyttä nimetä asioita niiden oikeilla nimillä. Myös aiemman tutkimuksen kanssa käytävälle dialogille on eettiset velvoitteensa: muiden tutkijoiden työtä tulee kunnioittaa ja aikaisempia tuloksia hyödyntää asianmukaisella tavalla.⁴⁰ Tätä aihetta tutkittaessa ohjetta ei ole aivan helppoa noudattaa, sillä lapsenmurhia on käsitelty perinteisesti liian kapea-alaisesti. Tämä on voinut johtua kritiikittömästä luottamuksesta eri aikakausien

oikeusprosessin objektiivisuuteen tai siitä, että lapsenmurhien yleisesti hyväksyttyjä selityksiä on pidetty tyhjentyvinä. Tutkimus tuo uusia sävyjä usein kovin kaksinapaiseen ja hierarkisoituun mielen ja ruumiin erotteluun, joka on ominaista humanistiselle, lääketieteelliselle ja oikeustieteelliselle tutkimukselle. Keho on tapana mieltää melko muuttumattomaksi ja merkityksettömäksi taustaksi ihmisen rationaaliselle toimijuudelle. Näkökulma on tyypillinen etenkin rikollisuuden tutkimukselle. Piiloraskauksien historiallinen analyysi murtaa tällaista käsitystä, koska piiloraskauksissa keho on vahva toimija, kun taas mielen rationaalisuus näyttää kokonaan tai osittain puuttuvan. Piiloraskauden päättymisen synnytykseen on naiselle niin odottamaton ja yllättävä käänne, että synnyttäjää on voinut sokki-reaktiona päätyä hylkäämään täysin elinkykyisen lapsen.

Eettisesti kestävä tutkimuksen vaatimuksena on myös hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen. Omassa hankkeessani korostuu tutkijan itsereflektiivisyys – tutkijan oma tietoisuus tutkimusperiaatteidensa ja moraalisen suhtautumisensa lähtökohdista, intresseistä ja niihin liittyvistä valinnoista. Tämä koskee myös kohteena olevien ihmisten toimien tarkastelun tapoja. Hyvään tieteelliseen käytäntöön lukeutuvat tutkimuksen suunnittelun, toteutuksen ja raportoinnin yksityiskohtaisuus ja tutkimustulosten esittäminen tieteelliselle tiedolle annettujen vaatimusten mukaisesti.⁴¹

Käymällä avointa ja kriittistä keskustelua tiedonintresseistäni ja valinnoistani pyrin avaamaan lukijoille polun seurata tehtyä tutkimusprosessia, analyysia ja päätelmiä tutkimuksen lähtökohdista ja lähteistä käsin. Tutkijana en tietenkään voi olla ottamatta huomioon tutkimukseen liittyviä moraalikysymyksiä. Moraalikysymykset nousevat tässä tutkimuksessa esille monesta eri näkökulmasta, mutta keskeisin niistä on oikeudenmukaisuus. Tutkimustuloksia esiteltäessä otan huomioon filosofi David Hume (1711–1776) giljotiinin: arvoja tai moraalisia periaatteita ei voida loogisesti johtaa tosiasioista. Tosiasian ja arvon välillä on luonnostaan looginen kuilu, koska tosiasiaan on aina sisällytetty sen esittäjän oma arvomaailma.⁴² Ihmiset

hyväksyvät omia ennakkokäsityksiään vastaavat tulkinnat tosiasioiksi.

Lapsenmurhia ja lapsensurmia lähestytään yleensä varsin vahvoista arvolatautuneista ennakkokäsityksistä, joita tiede on kaikesta päätellen ollut mukana vahvistamassa. Tällaiset ennakkokäsitykset hankaloittavat yleensä uuden tutkimustiedon vastaanottamista, koska käsitysten muuttaminen vaatii vakuuttavaa argumentaatiota ja erityisen vahvaa lähtein todennettua näyttöä. Ennakkokäsitysten muuttaminen niiden kanssa ristiriidassa olevan korjaavan tiedon perusteella on psykologiassa tunnistetun niin sanotun *backfire*-efektin (”takaiskuvaikutus”) takia miltei mahdotonta: ristiriitainen uusi tieto yleensä vain vahvistaa olemassa olevia ennakkokäsityksiä.⁴³

Huomasin tämän, kun väitöskirjassani kyseenalaistin aiempia käsityksiä nostaessani esiin naisen kehon keskeisen vaikutuksen lapsenmurhien taustatekijänä 1700-luvulla. Saamani palautteen perusteella pystyin päättämään, että ihminen, joka lähtökohtaisesti identifioitui vastasyntyneeseen uhriin, mielsi lapsenmurhan raemmaksi rikokseksi kuin henkilö, joka identifioitui tekijään ja otti huomioon häntä uhriuttaneet olosuhteet. Mitä emotionaalisemmin vastaanottaja suhtautui aiheeseen, sitä vähemmän valmiuksia hänellä tuntui olevan vastaanottaa uudenlaisia tulkintoja. Historiatieteessä pohditaan kuitenkin harvoin tunteiden vaikutuksia uusien tulkintojen omaksumiseen tai hylkäämiseen. Tutkijan on taisteltava tieteen uskottavuuden puolesta etenkin poliittisessa ilmapiirissä, jossa tiedon ja luulon rajoja jatkuvasti hämärretään.

Jorma Kalela on määritellyt uusien historiantulkintojen uskottavuuden kriteerejä.⁴⁴ Tutkimustulokset ovat hänen mukaansa vakuuttavia, mikäli kysymyksessä on järkeenkäypä merkittävä tieto, joka perustuu lähteiden vakuuttavaan tulkintaan, uskottaviin lähdekuvauksiin ja joka on argumentoitu moitteettomasti. Käytännössä näiden edellytysten täyttyminen ei kuitenkaan aina riitä, etenkin kun kyseessä on vahvoja tunteita herättävä tutkimusaihe. Tällöin uusia tuloksia on äärimmäisen vaikeaa vakuuttaa todeksi, vaikka

tutkimustulokset olisivat tärkeitä ja löydökset merkittäviä nyky-yhteiskunnalle. Haastan vanhat tulkinnat tutkimuksessani ennen kaikkea oikeudenmukaisuuden vuoksi: voiko tunnistamatta jääneen lääketieteellisen ilmiön lopputulos olla rikos? Missä kulkee vastuullisuuden raja? Tulosten oikeudenmukaisuutta on arvioitava myös suhteessa tutkittaviin ihmisiin ja heidän kokemuksiinsa.

Tutkimuksestani kumpuava uusi tieto saattaa parhaassa tapauksessa hyödyttää nyky-yhteiskuntaa. Se voi edistää aiemmin tunnistamattomien riskiraskauksien ennaltaehkäisemistä ja pelastaa joidenkin vastasyntyneiden hengen. Pitkällä tähtäimellä tutkimus saattaa vaikuttaa myös lainsäädäntöön: se voi edistää entistä oikeudenmukaisemman oikeuskäytännön syntymistä vähentämällä riskejä piiloraskauden kohdanneiden naisten oikeusturvan, ihmisoikeuksien ja ihmisarvon loukkauksiin. Tässä mielessä tutkimus on kauttaaltaan poliittinen projekti. Siinä pyritään feministisen tiedostamisen politiikan mukaisesti muuttamaan maailmaa tekemällä näkyväksi paitsi vaiennettujen naisten historiaa, myös heitä kohtaan käytettyjä sukupuolitettuja hiljentämisen mekanismeja.⁴⁵

Tutkimukseni syventää käsityksiä vastasyntyneisiin lapsiin kohdistuneista henkirikoksista herättämällä periaatekeskustelua naisen kehosta ja sen merkityksestä rikoksissa, jotka miellettiin aiemmin lähinnä sosiaalisiksi ja nykyisin myös psykologiseksi ongelmaksi. Tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole horjuttaa käsitystä tahallisten lapsenmurhien vakavuudesta. Hankkeen vakavimpia riskejä onkin se, että vastasyntyneisiin kohdistuneet henkirikokset – niin menneet kuin tulevatkin – alettaisiin tulkita piiloraskauden aiheuttamiksi tapaturmiksi, vaikka osa näistä on aina ollut tarkoituksellisia henkirikoksia. Tätä riskiä voi pienentää määrittelemällä piiloraskaudelle ominaiset ja salatuista sekä kielletyistä raskauksista poikkeavat tunnusmerkit, joiden varassa ilmiötä voidaan tutkia varsin objektiivisesti.

Tutkimuksen haitat ja riskit vaikuttavat näin ajateltuina hyötyjä pienemmiltä, mikä on eettisesti tärkeää. Yhtä lailla tärkeää on

tutkittavan kohteen ihmisarvon loukkaamattomuuskin.⁴⁶ Sekä uhrien että tekijöiden oikeusturva varmistetaan ottamalla huomioon heidän asemansa, oikeutensa ja yksityisyyden suojansa. Yksittäisten tapausten tunnistettavuutta vähennetään jättämällä mainitsematta tapausten yksityiskohdat, kuten paikkakunta ja henkilönimet. Tilastot tehdään alueellisesti laajalla tasolla kaupungit ja maaseutu kuitenkin toisistaan erottaen. Tutkimuksessani noudatetaan lisäksi laadullisen sosiaalitutkimuksen eettisiä periaatteita. Tutkittavien omia kokemuksia kunnioitetaan ja heille annetaan oikeus väittää mitä väittävätkin riippumatta siitä, millaisen ennakkokäsityksen laki, tuomioistuimet ja yhteiskunta heidän henkilöstään ja teoistaan ovat luoneet. Mahdollisissa haastattelutilanteissa on lisäksi syytä olla hienotunteinen. Haastateltavaa on tuettava kertomaan oma tarinansa riippumatta siitä, mitä hän kuvittelee haastattelijan ajattelevan siitä tai miten muut ihmiset ovat reagoineet hänen kokemukseensa jälkikäteen. Moni haastateltava kertoo tuntevansa itsensä tyhmäksi siksi, ettei ollut oivaltanut raskauttaan.⁴⁷

TUTKIMUKSEN EETTISET VALINNAT

Historiantutkimuksen kohteena ovat tavallisesti aiheet, jotka ovat nyky-yhteiskunnassa merkityksellisiä ja joiden juurien selvittämistä pidetään tästä syystä tärkeänä. Tällaisia tutkimuksia yleensä myös rahoitetaan. Rahoituksen saaminen piiloraskauden tutkimiselle on kuitenkin ollut työlästä, koska ilmiöstä tiedetään kovin vähän. Tapauksia tosin uutisoidaan luonnonoikkuina silloin tällöin.⁴⁸

Kohtasin tutkimusta tehdessäni monia eettisiä ongelmia. Kaksi ensimmäistä eettistä valintaani ovat henkilökohtaisia. Päätin ensiksin jatkaa tutkimuksen tekemistä huolimatta monista kohtaamis-tani vaikeuksista. Edessäni oli yleisesti tuntematon ilmiö, jolla saattoi olla tuhoisia seurauksia yksilöille. Toiseksi tunnustin oman tietämät-tömyyteni raskauteen liittyvistä biologisista prosesseista. Ruumiin ja mielen rajapinnoilla liikkuva tutkimusaihe edellyttää sellaista

lääketieteellistä ja psykologista tietämystä, johon historian tutkijan asiantuntemus ei yksin riitä, vaan tarvitaan palautetta ilmiötä kliinisesti tutkineilta lääkäreiltä ja psykiatreilta. Kompensoinkin luonnontieteellisen ja psykologisen asiantuntemukseni riittämättömyyttä tekemällä historian tutkimusta monitieteellisessä tutkijaverkostossa.

Kolmas eettinen valintani liittyy aineistojen käyttöön. Päätin hyödyntää ennakkoluulottomasti oikeusprosessien aikana syntyneitä lähteitä, joiden avulla pääsen tutkimaan piiloraskauksia ja niiden tunnuspiirteitä ilmiön kokeneiden naisten kokemuksista käsin. Samalla tarkastelen ilmiön sosiaalista taustaa. Tukeutumalla sekä laajaan pitkän aikavälin lähdesarjaan eli lapsenmurhien oikeudenkäyntiaineistoon että lääketieteelliseen kirjallisuuteen kautta aikojen olen pystynyt tuottamaan täysin uudenlaista tutkimustietoa piiloraskaudesta ja sen liittymisestä moniin tahalliseksi henkirikoksiksi uskottuihin rikoksiin.

Neljäs valintani on ollut tutkia asiakirjalähteissä olevia päättelyketjuja, jotka joko mitätöivät piiloraskaana olleiden naisten kokemukset tai määrittivät ne valehteluksi. Tutkintapöytäkirjoissa on yleensä kuvattu naisen ja todistajien spontaani reaktio tapahtumasarjaan, josta kenelläkään paikalla olleella ei ollut selvää käsitystä. Luen lähteitä siinä järjestyksessä, jossa ne ovat syntyneet, poliisitutkintapöytäkirjoista oikeuden pöytäkirjoihin. Tiedostan, kuinka oikeuden pöytäkirjojen teksteistä näkyvät kirjurin, todistajien ja tuomarin kokemat sosiaaliset paineet: ”pahantapaiset naiset” tuli tuomita jo moraalisistakin syistä. Kronologinen luenta auttaa purkamaan 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun oikeudenkäyntipöytäkirjojen sivuilta välittyvää tuomitsevaa asennetta aviottomia äitejä ja heidän lapsiaan kohtaan.

Nyky-Suomessa piiloraskaus päättynee useimmiten terveen lapsen syntymään sairaalassa tai terveyskeskuksessa, mikä on myötävaikuttanut ilmiön säilymiseen verrattain tuntemattomana. Mikäli lapsi menehtyy avustamattomaan synnytykseen, tapaukset määritellään yleensä rikoksiksi, jos lasta ei ole siitetty avioliitossa tai pysyvässä

parisuhteessa. Näissä tapauksissa tapahtuma täyttää lapsensurman (ja historiassa lapsenmurhan) tunnusmerkistön. Lähtökohtainen rikokseksi määrittely on edistänyt ilmiön säilymistä tuntemattomana nykypäiviin saakka.

Yleinen tietämättömyys piiloraskauksien olemassaolosta on pitänyt yllä käsitystä lapsenmurhasta pääsääntöisesti suunnitelmallisina tekoina. Onnettomasti päättyneen piiloraskauden seurauksena lapsensurmatutkintaan joutuneiden naisten oikeusturva voi olla edelleenkin vaakalaudalla, ellei tutkinnan ja oikeusprosessien aikana oteta huomioon piiloraskauden mahdollisuutta. Lääketieteessä vain marginaalisesti tunnistetun raskausilmiön huomiotta jättäminen saattaa loukata ilmiötä kohdanneiden naisten oikeuksia.

Arvolatautuneet ennakkokäsitykset ja tiedon puute ovat vaikeuttaneet lapsenmurhan historian objektiivista tutkimusta ja tuoreidenkin tapausten puolueetonta selvittämistä oikeuslaitoksessa.⁴⁹ Ei olekaan ihme, että yksittäisiä vastasyntyneiden surmia pidetään nykyisinkin miltei mahdottomina estää. Yksilön vaikeuksia käsitellä häpeäntunteitaan näet voidaan helpottaa lähinnä psykoterapian avulla. Kun saatavilla on jo parempaakin tietoa fysiologisesti poikkeavista tai muista syistä tunnistamatta jääneistä raskauksista, olisiko vanhentuneista ajatuskaavoista syytä luopua purkamalla niihin perustuva erillislainsäädäntö, joka riskeeraa syytetyn oikeusturvan?

Piiloraskauden historia on yksi osoitus siitä, että etenkin vahvoja tunteita herättävien aiheiden historiaa tutkittaessa on syytä pohtia tarkemmin tulkintojen lähtökohtia. Lapsenmurhien melko kapeaalainen tutkimustraditio on tosin ollut hyödyllinenkin. Tulokset ovat selkiyttäneet lapsenmurhien historiaa taustoittavia moraalisia ja juridisia pohdintoja sekä oikeuspoliittisia valintoja. Näin on voitu lausua julki lapsenmurhien syitä koskevia yhteiskunnallisia piilovies-tejä avioliiton tärkeydestä, avioliiton ulkopuolisen sukupuolielämän ja aviottoman syntyvyyden haitallisuudesta, sekä kunnian ja häpeän suuresta merkityksestä yksilölle ja yhteisölle varhaismodernissa yhteiskunnassa.

Lapsen kuolemaan johtaneista piiloraskauksista seuranneet henkirikosprosessit osoittavat sekä uuden raskauskäsityksen että laajan lääketieteellisen tiedon tarpeellisuutta vastasyntyneiden surmia koskevissa oikeudenkäynneissä. Tarkastelun lähtökohdaksi tulisi ottaa naisen raskauden aikaiset kokemukset. Yhteiskunnassa ei ole koskaan ollut niin hyviä mahdollisuuksia estää piiloraskauksia ja niiden onnettomia seurauksia kuin nykyaikana. Tämä kuitenkin edellyttää piiloraskauksien olemassaolon tunnustamista ja niiden määrittämistä riskiraskauksiksi. Piiloraskauksien päätyminen avustamattomaan synnytykseen on estettävissä tekemällä nykyaikainen ultraäänitutkimus aina, kun synnytysikäinen nainen hakee toistuvasti lääketieteellistä apua epämääräisiin terveysongelmiin.

LUKU 7: PIILORASKAUKSIEN JA
LAPSEN MURHIEN EETTINEN
TUTKIMUS

1. Rautelin 2009, 24–26; Rautelin 2013, 354–355.
2. Lainsäädännöllisestä kehityksestä ja siihen liittyvistä yhteiskunnallisista käsityksistä, Rautelin 2009, 421–481; *Juridisk Tidskrift för Finland* 1875, 217–218; Lapsenmurha-asetus 1866, § 5; Rautelin 2013, 353.
3. Rautelin 2013, 350–354.
4. Rautelin 2015, 666–667; Ervasti 1994, 119–120, 122–124.
5. Esim. Kilday 2013; Bergenlöv 2004.
6. Putkonen ym. 2007, 15–23; Suomen rikoslaki, Lapsensurma 21.4.1995/578, 21: § 4.
7. Spinelli 2004, 1548.
8. Kristeva 1982; Rautelin 2009.
9. Turun hovioikeuden arkisto. Hovioikeudelle alistetut rikostaltiot. Alistuspäätökset 1952/ VII. Ebd: 1598: 14; Alistusaktit 1952. Dbc: 131: VII: 14.
10. Turun hovioikeuden arkisto. Turun hovioikeuden rikostaltiot 1862. Dbc: 45: 14, 26; Turun hovioikeuden alistusaktit 1862. Turun lääni. Ebd: 478: 26.
11. Soranus 1991, 20–21; Olaus 1938, CLXX; Mauriceau 1736, 19–20.
12. Hoffer & Hull 1984, 10; Rautelin 2009, 327–328, 332–334, 371–373.
13. Sandoz 2015.
14. Yleensä raskauden kieltämisestä koskevat tutkimukset eivät ole kiinnittäneet erityistä huomiota naisen raskausmerkkeihin tai kehonmuodon muutoksiin. Vellut, Cook & Tursz 2012, 553–563.
15. Vastaavanlaisia oireyhtymiä on esimerkiksi kryptogeeninen aivohalvaus (piilo-aivohalvaus), joka on hyvin vaikea diagnosoida oireiden vähäisyyden ja epämääräisyyden takia.
16. Kenner & Nicholson 2015, 119–128.
17. Brezinka ym. 1994, 1–8; Wessel ym. 2002, 1021–1027; Del Guidice 2007, 250–258; Rautelin 2015, 663–685.
18. European Science Foundation 2000, 4.
19. Irni, Meskus & Olkkonen 2014, 9–11, 23–24.
20. *Bodymind*-näkökulmasta ks. Frank & La Barre 2011, XVI.
21. Ymmärtämisen ongelmasta sosiaalitehtiessä ks. Kortteinen 2005, 28–31.
22. Turun ja Vaasan maakunta-arkistot sekä Kansallisarkisto, Turun ja Vaasan hovioikeuksille alistettujen oikeusjuttujen rikos- ja päätöstaltiot ja Senaatin oikeusosaston rikostaltiot vuosina 1860–1862, 1870–1872, 1880–1882, 1890–1892.
23. Kiitän yliopistotutkija Martti Lehtea Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutista vielä julkaisemattomien 2000-luvun tilastojen luovuttamisesta käyttööni Suomen henkikirkosseurantatietokannasta.
24. Rautelin 2016, 18.
25. Bergenlöv 2006; Rautelin 2009.
26. Esimerkiksi piiloraskaus, valeraskaus ja valekuolleina syntyneet lapset. Rautelin 2015, 672–673.
27. Rautelin 2009, 421–491.
28. Rautelin 2015, 674–678.
29. Putkonen ym. 2007, 15–23.
30. Putkonen ym. 2007, 19.
31. Rautelin 2015, 674–678.
32. Vellut, Cook & Tursz 2012, 553; Piispa, Taskinen & Ewalds 2012, 14, 16; Rautelin 2015, 350–356.
33. Vaasan hovioikeuden arkisto. Oulun kaupungin raastuvanoikeus 21.12.1870: § 880; Vaasan hovioikeuden rikostaltiot 1870, Oulun lääni, Ece: 506, nro 10; Vaasan hovioikeuden päätöstaltiot 1870, Di: 167, nro. 10; Vaasan maakunta-arkisto.
34. Wessel ym., 2003, 48–53.
35. Oikeuslääketieteellinen käsikirja 1901, 405–406.
36. Rautelin 2015, 673–674.
37. Frände ym. 2013, 592–593; Samanlaisia kirjoituksia esiintyi esimodernissa oikeusajattelussa, toki vailla omaa käsitettä, Nehrman 1732, 278, 282–283.
38. Esim. Beier ym. 2006, 230.
39. Wessel ym. 2002, 1021–1027.
40. Mäkelä 2005, 10.
41. Mäkelä 2005, 9–20.

42. Selin 2001.
43. Nyhan & Reifler 2010, 303–330.
44. Kalela 2012, 43–44.
45. Vrt. Lidman 2015.
46. Mäkinen 2006, 141–144.
47. Mäkelä 2005, 9–20; Hirsijärvi ym. 2007, 23–27; Eskola & Suoranta 1998, 52–53.
48. Esim. *Ilta-Sanomat* 2005. Jutussa todetaan: ”Nainen ei tiennyt olevansa raskaana, ja lääkäri epäili hänen kärsivän virtsatietulehduksesta.” *Helsingin Sanomat* (2011) puolestaan otsikoi: ”Teini sai tietää olevansa raskaana vain viisi minuuttia ennen synnytystä.”
49. *Iltalehti* kertoi vuonna 2010: ”Vastasyntynyt kuoli vessanpönttöön – nuori äiti sai ehdollista” (*Iltalehti* 2010).